

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

Кафедра Реставрації та експертизи творів мистецтва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

з науково-педагогічної роботи

Марина ТОКАР

«27» серпня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

ОБОВ'ЯЗКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОК19 ТЕХНІКА І ТЕХНОЛОГІЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ

(шифр та назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти перший(бакалаврський)
перший(бакалаврський) / другий (магістерський) / третій (освітньо-науковий)

галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

спеціальність В4 Образотворче мистецтво та реставрація

спеціалізація В4.02 Реставрація

освітня програма Реставрація та експертиза творів мистецтва

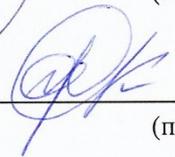
факультет Образотворче мистецтво

Робоча програма навчальної дисципліни техніка та технологія творів живопису для здобувачів вищої освіти 1 курсу першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності В4 Образотворче мистецтво та реставрація ОПП Реставрація та експертиза творів мистецтва

Розробник: _____ _____ Вячеслав ШУЛІКА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Робоча програма розроблена кафедрою реставрації та експертизи творів мистецтва та затверджена протокол від «27» серпня 2025 року № 23

Завідувач кафедри _____ _____ Вячеслав ШУЛІКА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Гарант освітньої програми _____ _____ Наталія АНТОНЕНКОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

УЗГОДЖЕНО
Декан факультету ОМ _____ _____ Ольга ІВАЩЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Методичною радою ХДАДМ

Протокол від «27» серпня 2025 року № 25-04

АНОТАЦІЯ

до навчальної дисципліни «Техніка і технологія творів живопису»

Дисципліна «Техніка і технологія творів живопису» відноситься до нормативних навчальних дисциплін циклу професійної підготовки, викладається відповідно до навчального плану, затвердженим методичною радою ХДАДМ.

В процесі навчання здобувачи вищої освіти знайомляться з технікою та технологією станкового живопису, вивчають властивості та правила застосування художніх матеріалів. Навчальним планом підготовки бакалаврів-реставраторів денної форми навчання, викладання «Техніка і технологія живопису» передбачено у 1 та 2 семестрах в обсязі 4 кредитів ECTS (120 годин).

В програмі викладено етапи та зміст навчання дисципліни, перелік рекомендованої літератури.

THE SUMMARY

to the academic discipline "Technique and Technology of Painting"

The discipline "Technique and Technology of Painting" is part of the compulsory courses in the professional training cycle and is taught according to the curriculum approved by the Methodological Council of Kharkiv State Academy of Design and Arts.

During the course, students become familiar with the technique and technology of easel painting, studying the properties and rules of application of artistic materials. According to the curriculum for bachelor's degree restorers in full-time study, "Technique and Technology of Painting" is taught in the 1st and 2nd semesters, with a certain number 4 of ECTS credits (120 hours).

The program outlines the stages and content of the course and provides a list of recommended literature.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма здобуття освіти	заочна форма здобуття освіти
Кількість кредитів 4	Галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки	Обов'язкова	
	Спеціальність В4 Образотворче мистецтво та реставрація	Мова навчання: <u>українська</u>	
Модулів – 4	Освітня програма «Реставрація та експертиза творів мистецтва»	Рік підготовки:	
Змістових модулів –		1-й	
Загальна кількість годин 120		Семестри	
		1-й т 2-й	
		Лекції	
		30	
Тижневих годин для денної/заочної форми навчання: Аудиторних 1-й семестр – 2 2-й семестр - 2	Рівень вищої освіти <u>перший (бакалаврський)</u>	Практичні, семінарські	
		30	
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
		60	
		Індивідуальні завдання:	
	Вид контролю: залік		

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Предметом вивчення дисципліни «Техніка і технологія творів живопису» є матеріали станкової картини (темпера, олія), композиції побудови ґрунтів та фарбових шарів творів різних шкіл живопису в історичних ретроспективах.

Міждисциплінарні зв'язки навчальної дисципліни. При виконанні практичних завдань здобувачі вищої освіти використовують комплекс знань з фундаментальних дисциплін: «Історія мистецтва», «Експертиза творів мистецтва», «Реставрація творів мистецтва», «Живопис».

Зміст навчальної дисципліни передбачає виконання практичних завдань:

Модуль 1. Підготовка підрамників та дошки для живопису, натягування полотна на підрамники (3 шт. – 50x40).

Модуль 2. Ґрунтування полотна (ґрунти: клеї-крейдяні, олійні, напів олійні) та дерев'яної дошки (левкас).

Модуль 3. Виконання ескізів натюрморту, виконання картону.

Модуль 4. Виконання натюрмортів – фламандська манери, італійська манера, алла-прима на полотні, що було заґрунтоване на 2 модулі.

Метою викладання навчальної дисципліни є: опанування великого спектру художніх матеріалів, їх властивостей, способів приготування, а також технічних прийомів та засобів, характерних для різних художніх епох, шкіл, напрямків та окремих майстрів образотворчого мистецтва.

Завдання навчальної дисципліни:

- вивчення здобувачами вищої освіти структурних компонентів побудови картини

-набуття практичних навичок з підготовки основи, ґрунту, колористичного строю палітри, лаку, тощо.

- за період навчання здобувач вищої освіти повинен освоїти найбільш типові системи техніко-технологічного побудування фарбового шару живопису, який склався у олійному та темперному живопису на різних етапах його розвитку.

Компетентності та програмні результати навчання навчальної дисципліни (згідно з освітньою програмою)

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач	Програмні результати навчання
<i>Дисципліна забезпечує спеціалізовані (фахові) компетентності:</i> СК1. Здатність розуміти базові теоретичні та практичні закономірності створення цілісного продукту предметно-просторового та візуального середовища.	Програмні результати навчання: ПРН1. Застосовувати комплексний художній підхід для створення цілісного образу. ПРН2. Виявляти сучасні знання і розуміння предметної галузі та сфери

<p>СК2. Здатність володіти основними класичними і сучасними категоріями та концепціями мистецтвознавчої науки.</p> <p>СК4. Здатність оволодівати різними техніками та технологіями роботи у відповідних матеріалах за спеціалізаціями.</p> <p>СК7. Здатність адаптувати творчу (індивідуальну та колективну) діяльність до вимог і умов споживача.</p> <p>СК8. Здатність проводити аналіз та систематизацію зібраної інформації, діагностику стану збереженості матеріально-предметної структури твору мистецтва, формулювати кінцеву мету реставраційного втручання.</p> <p>СК9. Здатність використовувати професійні знання у практичній та мистецтвознавчій діяльності.</p> <p>СК12. Здатність презентувати художні твори та мистецтвознавчі дослідження у вітчизняному та міжнародному контекстах.</p> <p>Загальні компетентності:</p> <p>ЗК2. Здатність зберігати і примножувати культурно-мистецькі, екологічні, моральні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.</p> <p>ЗК6. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК9. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).</p> <p>ЗК11. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.</p>	<p>професійної діяльності, застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ПРН5. Аналізувати та обробляти інформацію з різних джерел.</p> <p>ПРН6. Застосовувати знання з композиції, розробляти формальні площинні, об'ємні та просторові композиційні рішення і виконувати їх у відповідних техніках та матеріалах.</p> <p>ПРН7. Відображати морфологічні, стильові та кольоро-фактурні властивості об'єктів образотворчого, декоративного мистецтва, реставрації та використовувати існуючі методики реставрації творів мистецтва в практичній діяльності за фахом.</p> <p>ПРН8. Аналізувати, стилізувати, інтерпретувати та трансформувати об'єкти (як джерела творчого натхнення) для розроблення композиційних рішень; аналізувати принципи морфології об'єктів живої природи, культурно-мистецької спадщини і застосовувати результати аналізу при формуванні концепції твору та побудові художнього образу.</p> <p>ПРН9. Застосовувати знання з історії мистецтв у професійній діяльності, впроваджувати український та зарубіжний мистецький досвід.</p> <p>ПРН14. Трактувати формотворчі засоби образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації як відображення історичних, соціокультурних, економічних і технологічних етапів розвитку суспільства, комплексно визначати їхню функціональну та естетичну специфіку у комунікативному просторі.</p> <p>ПРН15. Володіти фаховою термінологією, теорією і методикою образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації мистецьких творів.</p>
--	--

	<p>ПРН16. Розуміти вагому роль українських етномистецьких традицій у стильових рішеннях творів образотворчого, декоративного та сучасного візуального мистецтва.</p> <p>ПРН17. Популяризувати надбання національної та всесвітньої культурної спадщини, а також сприяти проявам патріотизму, національного самоусвідомлення та етнокультурної самоідентифікації.</p> <p>ПРН18. Формувати екологічну свідомість і культуру особистості, застосовувати екологічні</p>
--	---

3. Програма навчальної дисципліни

Семестр 1

Модуль 1. Основи для станкового живопису

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Основні напрямки розвитку техніки і технології живопису.

Тема 2. Літературні джерела з техніки та технології живопису.

Змістовий модуль 2.

Тема 3. Основи з дерева: типи, обробка, конструкції.

Тема 4. Основа з полотна, підрамники, захисні покриття, гідрофобізація.

Тема 5. Основи з металів, скла, паперу, лінолеуму тощо;

Модуль 2. Ґрунти для живопису

Змістовий модуль 3.

Тема 6. Матеріали для ґрунту.

Тема 7. Ґрунти для дерева (левкас)

Тема 8. Ґрунти для полотна, картону.

Семестр 2

Модуль 3. Техніки старих майстрів

Змістовий модуль 4.

Тема 9. Темпера: види, матеріали, техніка

Тема 10. Олійний живопис. Картон: види переносу та закріплення картону.

Багатошарова манера олійного живопису, техніка алла прима.

Модуль 4. Матеріали станкового живопису

Змістовий модуль 5.

Тема 11. Олії

Тема 12. Смоли, лаки

Тема 13. Мінеральні пігменти

Тема 14. Органічні пігменти

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
л		пр.	лаб.	інд	с.р	
1	2	3	4	5	6	7
СЕМЕСТР 1						
Модуль 1.						
Змістовий модуль 1.						
Тема 1. Основні напрямки розвитку техніки і технології живопису.	4	2				2
Тема 2. Літературні джерела з техніки та технології живопису.	4	2				2
Разом за змістовим модулем 1	8	4				4
Змістовий модуль 2.						
Тема 3. Основи з дерева: типи, обробка, конструкції.	4	2				2
Тема 4. Основа з полотна, підрамники, захисні покриття, гідрофобізація.	17	2	6			9
Тема 5. Основи з металів, скла, паперу, лінолеуму тощо	3	2				1
Разом за змістовим модулем 2	24	6	6			12
Модуль 2.						
Змістовий модуль 3.						
Тема 6. Матеріали для ґрунту.	4	1				3
Тема 7. Ґрунти для дерева (левкас)	13	2	4			7
Тема 8. Ґрунти для полотна, картону.	11	2	5			4
Разом за змістовим модулем 3	28	6	9			14
Разом за семестр:	60	15	15			30
СЕМЕСТР 2						
Модуль 3.						
Змістовий модуль 4.						
Тема 9. Темпера: види, матеріали, техніка	6	4				2
Тема 10. Олійний живопис. Картон: види переносу та закріплення картону. Багатошарова манера олійного живопису, техніка алла прима.	20	4	6			10
Разом за змістовим модулем 4	26	8	6			12
Модуль 4.						
Змістовий модуль 5						
Тема 11. Олії	14	2	2			10
Тема 12. Смоли, лаки	4	2	2			
Тема 13. Мінеральні пігменти	11	2	5			4
Тема 14. Органічні пігменти	5	1				4
Разом за змістовим модулем 4	34	7	9			18
Всього за семестр	60	15	15			30
Всього за рік	120	30	30			60

5. Теми практичних занять

Назва теми	Кількість годин
Тема 4. Основа з полотна, підрамники, захисні покриття, гідрофобізація. Підготовка основи. Гідрофобізація	6
Тема 7. Ґрунти для дерева (левкас). Ґрунтування дошки	4
Тема 8. Ґрунти для полотна, картону. Ґрунтування полотна	5
Тема 10 – 13. Виконання натюрмортів – фламандська манера, італійська манера, алла-прима.	15
Всього	30

6. Теми семінарських занять *Програмою не передбачено*

7. Самостійна робота

Назва теми	Кількість годин
Тема 1. Робота з літературою	2
Тема 2. Робота з літературою	2
Тема 3. Робота з літературою	2
Тема 4. Робота з літературою, підготовка основи під живопис	9
Тема 5. Робота з літературою	1
Тема 6. Робота з літературою	3
Тема 7 Ґрунтування основ для живопису	7
Тема 8 Ґрунтування основ для живопису	4
Тема 9 Робота з літературою	2
Тема 10 Виконання натюрмортів фламандська манера, італійська манера, алла-прима.	10
Тема 11 Виконання натюрмортів фламандська манера, італійська манера, алла-прима.	10
Тема 13 Виконання натюрмортів фламандська манера, італійська манера, алла-прима.	4
Тема 14 Робота з літературою	4
ГОЦО	
Всього годин	60

8. Індивідуальна робота *Програмою не передбачена*

9. Методи навчання

В навчальному процесі використовуються словесні, наочні, практичні, пояснювально-ілюстративні та дослідницькі методи. Системний підхід навчального процесу забезпечує методи навчання, такі як метод організації і

проведення навчання, стимулювання і мотивації, контролю і самоконтролю в навчанні, інтерактивні та активні методи.

Серед інтерактивних методів застосовуються відповіді на запитання і опитування думок студентів; дискусії, мозковий штурм.

До активних методів відноситься виконання практичних завдань. Водночас зберігається інтерактивне спілкування з викладачем.

Наочний метод навчання спирається на візуальному сприйнятті інформації. в навчальному процесі активно використовуються ілюстративні матеріали.

Серед практичних методів застосовуються – виконання практичних робіт (Творчі роботи).

Також застосовуються методи дистанційного навчання, які не відрізняються від традиційних, крім онлайн формату.

10. Методи контролю

Програмою передбачено *рубіжні етапи контролю* у формі поточних переглядів практичних робіт та усного опитування. *Підсумковий контроль* засвоєння знань здійснюється у формі заліку.

11. Розподіл балів, які отримують студенти (зразок)

ЗАЛІК

1 семестр

Поточне тестування та самостійна робота					Сума
1 модуль					
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль №2			40
T1	T2	T3	T4	T5	
0-5	0-5	0-10	0-10	0-10	

Поточне тестування та самостійна робота			Сума
2 модуль			
Змістовий модуль №3			60
T6	T7	T8	
0-20	0-20	0-20	

2 семестр

Поточне тестування та самостійна робота		Сума
3 модуль		
Змістовий модуль №4		40
T9	T10	
0-20	0-20	

Поточне тестування та самостійна робота				Сума
4 модуль				
Змістовий модуль №5				60
T11	T12	T13	T14	
0-20	0-20	0-10	0-10	

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, диференційованого заліку, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

Методичні рекомендації

1. Бідзіля О.В., Митківська Т.І. Методичні рекомендації на тему: «Захист музейних предметів від пошкодження комахами». Київ: ННДРЦУ, 2016. 40 с.
2. Козак О. Застосування біохімічних методів реставрації творів мистецтва (практичні вказівки) //Бюлетень 8 Інформаційний випуск. Львів: ННДРЦУ ЛФ, 2006. С.166-169.
3. Шуліка В.В. Методичні рекомендації «Мінеральні фарби темперного живопису». Харків: ХДАДМ, 2004. 49 с.
4. Шуліка В.В. Методичні рекомендації «Органічні барвники темперного живопису». Харків: ХДАДМ, 2005. 56 с.
5. Методичні рекомендації кафедри РЕТМ розташовані у репозитарії ХДАДМ за посиланням: <https://www.ksada.org/repozytorij/kafedra-restavracziyi-ta-ekspertyzy-tvoriv-mystecztva/>

13. Базова література

1. Жердзіцький В. Живопис. Техніка та технологія. Харків: Колорит, 2006. 327 с.
2. Лоханько В.Є. Художні матеріали і техніка живопису. Харків: Мистецтво, 1938. 187 с.
3. Лоханько Ф.П., Флорова Т.І. Художні Матеріали: Техніка Живопису. Київ: Держ. видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. 142 с.

4. Проблеми збереження, консервації і реставрації музейних пам'яток історії та культури: Спецвипуск. Проблеми біопошкодження пам'яток історії та культури /Кол. авторів, кер. Т.О. Кондратюк. Київ: ПІК ПК, 1998. 172 с.
5. Сланський Б. Техніка живопису та реставрації. Київ: Мистецтво, 2009. 304 с.
6. Скоп Л. Українське церковне малярство у Галичині: техніка та технологія XV-XVIII ст. Львів: Коло, 2013. 192 с.
7. Losos L. Die Technik der Malerei. Praha: Artia Verlag, 1988. 191 p.

Допоміжна:

1 1 Лильо-Откович З., Откович В., Откович Т. Богородиця-Одигітрія другої половини XIII століття з церкви Успіння Пресвятої Богородиці з Дорогобужа. Львів: Львівська філіал ННДРЦУ, 2007. 64 с.

1. Боднар А. Вивчення механізму впливу біополярного апротонного розчинника диметилсульфоксиду та поверхнево активної речовини кокамідпропілбетаїну на молекулярну структуру застарілих лакових плівок та пізніших перемалювань на іконах західного регіону України. Бюлетень 12 Інформаційний випуск. Львів: ННДРЦУ ЛФ, 2012. С.30-31.

2. Откович М., Откович Т., Канарська-Луцан О. Відроджені шедеври. Львів: Львівська філіал ННДРЦУ, 2008. 180 с.

3. Відроджені шедеври з музейних скарбниць України. Каталог виставки з нагоди 70-річчя від дня заснування Національного науково-дослідного реставраційного центру України. Київ: ННДРЦУ, 2008. 175 с.

4. Врятовані скарби. Каталог реставрованих ікон XVII – XX ст. з колекції Івано-Франківського краєзнавчого музею. Реставратор Валерій Твердохліб. Львів: Манускрипт-Львів, 2009. 127 с.

5. Откович М., Откович Т., Канарська-Луцан О. Ікона «Іван Хреститель» з житієм. Львів: Львівська філія ННДРЦУ, 2010. 80 с.

6. Калиниченко Л.П., Плющ О.Ф. Реставрация настенной живописи. Теория, методика, техника. Київ: Молодь, 2010. 319 с.

7. Ковальчук, Є. Врятовані пам'ятки. З історії дослідження і реставрації волинського іконопису XVI – XVIII століть. Луцьк: Медіа, 2005. 12 с.

8. Козак О. Застосування біохімічних методів реставрації творів мистецтва (практичні вказівки) //Бюлетень 8 Інформаційний випуск. Львів: ННДРЦУ ЛФ, 2006. С.166-169.
9. Козак О., Осьмак Г. Нові технології в реставраційній практиці. Бюлетень 5 Інформаційний випуск. Львів: ННДРЦУ ЛФ, 2003. С.8-9.
10. Комаренко О.І., Лушпієнко І.Г. Освітлення музейних та реставраційних приміщень. Київ: ННДРЦУ, 2007. 80 с.
11. Коренюк, Ю., Панченко М. Документування пам'яток монументального живопису. Культурологічна думка: щорічник наукових праць. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2013. №6. С. 143-148.
12. Крізь патину часу. Відроджене минуле. Каталог виставки відреставрованих творів декоративно-ужиткового мистецтва з музейних колекцій України. упор. Ірина Муратова. Київ: ННДРЦУ, 2005. 184 с.
13. Кушлик О.М. Вибір матеріалів для реставрації настінного живопису – видалення багаточарових записів з живопису. Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення. IV Міжнародна науково-практична конференція, тези доповідей 20-23 травня 2003 року. Київ: ННДРЦУ, 2003. С. 70 – 74.
14. Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: науковий збірник пам'яті Миколи Трохименко /ред. д. мист. М.Селівачьов. Київ: АНТ, 2002. 264 с.
15. Російсько – український практичний словник реставратора /ред. Н.Є.Лозова. Київ: УАІД “РАДА”, 2004. 264 с.
16. Откович В., Скоп П., Откович М. Страсті Христові. Львів: Львівська філіал ННДРЦУ, 2007. 34 с.
17. Auwera J. V. An Old Woman in the Fitzwilliam Museum: Jordaens not Van Dyck. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paintings project. N 2. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2021. P. 92 – 97
18. Auwera J. V. Jacques Jordaens and his use of panels: an introduction. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paintings project. N 1. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2001. P. 38 – 47.
19. Auwera J. V. Jacques Jordaens, his panels and panel makers: identifications and patterns. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel

paitings project. N 3. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2002. P. 64 – 71.

20. Auwera J. V. Jordaens's re-use and enlargement of panels in light of the studio practices and art theory his day: the example of The Adoration of the Shepherds in Bristol. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paitings project. N 2. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2001. P. 70 – 83

21. Bisacca G., De La Fuente J. Consideraciones tecnica de la construccion y restauracion del soporte de lfs tres Gracias de Rubens. Las Tres Gracias de Rubens: Estudio tecnico y Restauracion. Madrid: Museo del Prado, 1998. P. 51 – 66.

22. Bredal-Jørgensen J., Filtenborg T., Verhave J., Wadum J. Determining trends and developments in Jordaens' priming technique. Jacob Jordaens - a painter of great distinction / Ein Maler großen Formats (CISA-Cultural and Interdisciplinary Studies in Art 10), Stuttgart: 2012. P. 257 – 287.

23. Christensen A. H., Filtenborg T., Wadum J. Restoration in an Open Workshop. Revealing the Secrets of a 17th Century Masterpiece. – <https://www.leica-microsystems.com/science-lab/restoration-in-an-open-workshop/>

24. Davies J. The Adoration of the Shepherds: now found to have hung in Jordaens's house in Antwerp. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paitings project. N 2. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2021. P. 82 – 83

25. Davies J., Moortgat I. Notes on the Panel Makers' Petition of 13 November 1617 with their marks. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paitings project. N 1. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2001. P. 27 – 31.

26. Davila R. Restauracion de la Pintura. Las Tres Gracias de Rubens: Estudio tecnico y Restauracion. Madrid: Museo del Prado, 1998. P. 67 – 75.

27. Decq L., Dubois H., Saverwyns S., Swinnen S., Sanyova J., Christuaens D. The Antwerp Maagdenhuis Washing and Anointing of the Body of Christ. Jordaens's Complex Modifications of His Own Work. Genesis and Conservation. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 119 – 131

28. Dohe S. Die Pluripotente Zeichnung – Anstückungen in der Kompositions-praxis von Jacques Jordaens. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor

doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 194 – 211

29. Doherty T., Leonard M., Wadum J. Brueghel and Rubens at Work: Technique and the Practice of Collaboration. Rubens and Brueghel: A Working Friendship has been organized by the J. Paul Getty Museum and the Royal Picture Gallery Mauritshuis. Los Angeles: J. Paul Getty Trust, 2006. P. 215 – 251.

30. Ehrenforth C. Das Kasseler Bohnenfest – Neueste Erkenntnisse Zur Werkgenese und Restaurierungsgechichte. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 258 – 272

31. Filtenborg T., Hendrikman L., Noldus B., Ohrt K., De la Fuente Pedersen E., Schlotter A., Verhave J. H., Wadum J. Jordaens. The Making of a Masterpiece. Copenhagen: Statens Museum for Kunst, 2008, 120 p.

32. Garrido C. Materiales y tecnica. Las Tres Gracias de Rubens: Estudio tecnico y Restauracion. Madrid: Museo del Prado, 1998. P.37 – 50.

33. Glanville H. Varnish, Grounds, Viewing Distance, and Lighting: Some Notes on Seventeenth-Century Italian Painting Technique. Historical Painting Techniques, Materials, and Studio Practice. Leiden: Art History Institute of the University of Leiden: 2005. S. 11 – 19

34. Harmssen A. Meisterhaft in der Veränderung – Jordaensin der Gemäldegalerie Alte Meister in Kassel Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 144 – 160

35. Hartweg B. Formatveränderungen an Holztafelbildern von Rubens – Beobachtungen an den Beständen der Berliner Gemäldegalerie. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 273 – 292

36. Held J. Nachträglich Veränderte Kompositionen bei Jacob Jordaens. Revue Belge D'Archeologie et D'Histoire de L'Art Belgisch Tijdschrift Voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, III. 1933. P. 214 – 223.

37. Johnson D.H. Construction of Canvas Supports for Jordaens's Paintings Suggested by Thread Count Analysis. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 132 – 143

38. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paintings project. N1. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2001.
39. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paintings project. N2. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2021.
40. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paintings project. N3. Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2002.
41. Keith L. The Rubens Studio and the Drunken Silenus supported by Satyrs. National Gallery Technical Bulletin: Painting in Antwerp and London: Rubens and Van Dyck. Vol. 20. London: National Gallery, 1999. P. 96 – 104.
42. Kirby J. The Painter's Trade in the Seventeenth Century: Theory and Practice. National Gallery Technical Bulletin: Painting in Antwerp and London: Rubens and Van Dyck. Vol. 20. London: National Gallery, 1999. P. 5 – 49.
43. Kollmann A., Tasch E. Becoming Rubens? Becoming a panel painting! Die Entstehung der elf Imperatorenbildnisse. Becoming Famous Peter Paul Rubens. Stuttgart: Staatsgalerie Stuttgart, Sandstein Verlag, 2021. PP. 77 – 97.
44. Kollmann A., Tasch E. Drei Genueserinnen unter der Lupe – Rubens' Damenbildnisse der Staatsgalerie Stuttgart und Kunsthalle Karlsruhe. Becoming Famous Peter Paul Rubens. Stuttgart: Staatsgalerie Stuttgart, Sandstein Verlag, 2021. PP. 167 – 179.
45. Krämer T. Leinwand und Grundierung im Röntgenbild – eine kunsttechnologische Untersuchung von Vier Gemälden Jordaens' und seiner Werkstatt aus der Kasseler Gemäldegalerie Alte Meister. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 169 – 191
46. Lange J. Two Versions of the Satyr and Peasant in Kassel. New Insights into Jordaens's Workshop Practice and New Questions. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 230 – 245
47. Las Tres Gracias de Rubens: Estudio tecnico y Restauracion. Madrid: Museo del Prado, 1998. 79 p.
48. Mateu S. Seventeenth-century Antwerp panels in context. Jordaens Van Dyck Journal: the research publication of the Jordaens Van Dyck panel paintings project. N 1.

Amsterdam: University of Amsterdam, Royal Museums of Fine Arts of Belgium, 2001. P. 20 – 25.

49. Mobrman I, Kammer M. Kunsttechnologische Auswertung von Röntgenbildern – Elf Gemälde von Jacques Jordaens und Seiner Werkstatt aus der sammlung der Museumland Scharf Hessen Kassel. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. PP. 161 – 168

50. Reframing Jordanens: Pictor doctus – Techniken – Werkstattpraxis. Pictor doctus – Techniques – Workshop practice. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2018. 335 p.

51. Roy A. Rubens`s “Pease and War” National Gallery Technical Bulletin: Painting in Antwerp and London: Rubens and Van Dyck. Vol. 20. London: National Gallery, 1999. P. 89 – 95.

52. Roy A. The National Gallery Van Dycks: Technique and Development. National Gallery Technical Bulletin: Painting in Antwerp and London: Rubens and Van Dyck. Vol. 20. London: National Gallery, 1999. P. 50 – 83.

53. Schmiedlechner P. Modi Operandi in Rubens`s Workshop. A Study on the Creative Process and Studio Practice. Stuttgart: Staatlichen Akademie der Bildenden Künste, 2021. 199 s.

54. Van Hout N., Balis A. Rubens Unveiled: Notes on the Painting Technique. Antwerp: Ludion, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerp, 2012. 176 p.

55. Verhave J. Jordaens at Work, Layer upon Layer. Jordaens: The Making of a Masterpiece. Copenhagen: Statens Museum for Kunst, 2008. P. 69-92.

56. Verhave J. The Amsterdam Painting – A Puzzle in Itself. Jordaens: The Making of a Masterpiece. Copenhagen: Statens Museum for Kunst, 2008. P. 93-96.

57. Wadum J. Ich bin am fleißigsten, wenn Sie mich nichts tun sehen. Überlegungen zur Maltechnik von Peter Paul Rubens. Becoming Famous Peter Paul Rubens. Stuttgart: Staatsgalerie Stuttgart, Sandstein Verlag, 2021. 344 p.

58. White R. Van Dyck`s Paint Medium. National Gallery Technical Bulletin: Painting in Antwerp and London: Rubens and Van Dyck. Vol. 20. London: National Gallery, 1999. P. 84 – 88.

14. Інформаційні ресурси

1. <http://restorer.kiev.ua/>